

započela svoj novi radni vijek, također u službi Hrvatske, hrvatskog naroda, drugih narodnosti u ovoj Republici, držeći se općih znanstvenih i kulturnih zasada čovječanstva.

Petar Strčić

*ŽIVOT I DJELO ANTE TRUMBIĆA. Prilozi sa znanstvenog skupa.
Izd. HAZU, Zagreb 1991.*

Jedna je od najtragičnijih figura u novijoj hrvatskoj povijesti svakako Ante Trumbić (1864.—1938.); političar koji je bio toliko slavljen, koji je toliko umijeća, truda i napora uložio u stvaranje prve jugoslavenske državne zajednice — doživio je da ga napadaju zbog promašenosti te Karadževićeve države, da ga smatraju čak i izdajicom što nije uspio sačuvati, npr., Istru, dijelove Kvarnerskog primorja i Dalmacije, itd. Njegov život i djelo ispunjeni su bitnim povijesnim događanjima za široki krug ljudi, za sve jugoslavenske narode i narodnosti, za hrvatski napose, a i za neke nama susjedne narode. Zbog toga je prirodno da se njime intenzivnije bave i znanstvenici, pa i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Tako je 125. obljetnica Trumbićeva rođenja bila prikladna prigoda da se rezimiraju dosadašnja znanja o njemu i izlože rezultati novijih istraživanja i proučavanja, pa je u Akademijinoj palači u Zagrebu 22.—23. studenoga 1989. održan znanstveni skup »Trumbić i njegovo vrijeme«, i to u suradnji s tri ugledne zagrebačke institucije — sa Zavodom za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, Institutom za migracije i narodnosti Sveučilišta i Institutom za historiju radničkog pokreta Hrvatske (sadašnji Institut za suvremenu povijest). Sada, 1991. godine, HAZU je objavila — kao 2. knjigu u seriji »Znanstveni skupovi Razreda za društvene znanosti« (1. knjiga sadrži materijal: »Francuska revolucija — ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina«, Zagreb 1991.) — zbornik »Život i djelo Ante Trumbića. Prilozi sa znanstvenog skupa« (162 str.); točnije, kako stoji u uvodnoj bilješci, objavljeni su oni prilozi sa simpozija koje su referenti poslali u roku, pa je ukupno objavljeno 16 (dopunjenih, proširenih) referata, a od toga su dva autora Iva Petrinovića. Urednici su toga izdanja akademik prof. dr. Ljubo Boban i član suradnik HAZU dr. Ivo Jelić.

Uvodni je tekst Ljube Bobana, »Ante Trumbić — život i djelo« (str. 9—12), u kojemu je sažeto prikazan život toga čovjeka koji je svoju »političku aktivnost počeo u vrijeme još uvijek moćne Habsburške monarhije. Prisustvovao je i sudjelovao je u njezinoj destrukciji. Aktivni je sudionik stvaranja jugoslavenske države. Pred svojim očima, s tugom i ogorčenjem promatrao je njezinu destrukciju« (str. 9) — kaže dr. Boban, te precizira da je bit, vodeća misao toga političara svjetskoga formata, koji je aktivan na političkoj pozornici pedeset godina, bila hrvatski narod, sudbina Hrvatske. Drugi je članak Iva Petrinovića, »Ante Trumbić u jugoslavenskoj historiografiji« (str. 13—21); autor prikazuje tridesetak najvažnijih radova čiji su autori M. Gross, R. Lovrenčić, I. Perić, F. Potočnjak, N. Stojanović, H. Hinković, B. Vošnjak, M. Đorđević,

M. Paulova, A. Mandić, D. Janković, D. Šepić, A. Mitrović, I. Čizmić, Đ. Stanković, H. Matković, Lj. Antić, B. Krizman, T. Stojkov, Lj. Boban, E. Milak, E. Kvaternik, B. Radica, A. Smith Pavelić, I. Meštrović, kao i svoja dva djela. Petrinović, između ostalog, smatra da bi trebalo izraditi opsežnu Trumbićevu političku biografiju. Ivo Perić, »Politička djelatnost Ante Trumbića do početka prvoga svjetskog rata« (str. 23—28), daje uvid u najduži period Trumbićeva života i prvoga razdoblja njegove političke djelatnosti, koja je sadržajna i uspješna naročito na prijelomu stoljeća. Tereza Ganza-Aras, »Udio Ante Trumbića u stvaranju politike novog kursa u Dalmaciji« (str. 29—48), govori o znatnom Trumbićevu sudjelovanju u stvaranju situacije u kojoj se Hrvatska pojavila kao faktor što je zabrinuo i sâm Beč, te pridonio tome »da hrvatski problem dobije i svoj evropski odjek« (str. 48). Poznato pitanje o politici novoga kursa sada je autorica još pobliže objasnila, dajući mu i novu dimenziju. Mirjana Stefanovski, »Trumbićev projekat državnopravnog provizorijuma na Krfskoj konferenciji« (str. 49—59), ustvrđuje da taj dokument kao i cjelokupna Trumbićeva djelatnost u to vrijeme otkriva Trumbića kao vrsnoga političara i vještoga pravnika, a Dragoslav Janković, »Ante Trumbić na Krfskoj konferenciji« (str. 61—66), govori kako je Trumbić istupao u svoje ime, a ne kao predsjednik utjecajnoga Jugoslavenskog odbora, te da ta istupanja mogu dati dobru političku i ideološku sliku samoga Trumbića; u tome smislu autor ukratko daje naznake o četiri važna pitanja koja su 1917. godine razmatrana na o. Krfu: nacionalno pitanje i oblik državnog uređenja buduće državne zajednice, unutrašnje političko uređenje, problem religije i agrarno pitanje (agrarna reforma). Autor konstatira da se Trumbić na Krfu dosljedno borio protiv unitarizma, a za veću samostalnost i širi krug nadležnosti nersrpskih zemalja u upravi i zakonodavstvu. Gordana Vlačić, »Konceptija južnoslavenskog interesa u govoru Ante Trumbića na Krfskoj konferenciji 24. lipnja 1917.« (str. 67—73), suprotstavlja se mišljenju da je Trumbić samim činom potpisivanja Deklaracije stao iza rješavanja jugoslavenskoga pitanja na temelju ideje o jedinstvenoj državi, te da je 1920. godine za federativno a tridesetih godina za konfederativno ustrojstvo države; autorica, stoga, s pravom ukazuje na sadržaj spomenutoga govora, u čijem je već početku ustvrđio da o zajedničkoj državi troimenoga naroda Srba, Hrvata i Slovenaca ne razmišlja kao »o jedinstvenoj državi no o jedinstvu državnom«, te da to »nije finesa, no koncepcija«; držeći se Krfske deklaracije, Trumbić je smatrao da se — u danim povijesnim nevremenima — bori i za opstanak hrvatskog naroda. Ivan Čizmić, »Suradnja Ante Trumbića s Jugoslavenskim narodnim vijećem u Washingtonu 1917. i 1918. godine« (str. 75—84), zapravo ukazuje na kontinuiranu Trumbićevu suradnju s iseljenicima u SAD, pa i na različite taktičke pristupe političkim pitanjima u danim prilikama, a sve u nastojanju da se ujedinjenje ne provede isključivo »pod egidom Srbije«, već da u novu državu »Južni Slaveni iz Austro-Ugarske trebaju ući«, ali kao »ravnopravni i međunarodno-priznati politički subjekti« (str. 84). Janko Pleterski, »Ante Trumbić i Slovenci u vezi s jadranskim pitanjem« (str. 85—90), proširio je temu iz toga naslova, upozoravajući i na odnos Trumbić—Slovenci općenito u vrijeme njegove političke djelatnosti. Bez obzira na neke taktičke Trumbićeve političke igre, on se redovito borio za utvrđivanje slovenskih etničkih granica prema Italiji. Mira Kolar-Dimitrijević, »Ante Trumbić i borba za dravsku granicu na Pariškoj mirovnoj konferenciji« (str. 91—103), nastavlja misao Pleterskoga, pa isprav-

lja mišljenje u našoj historiografiji da se Trumbić uglavnom brinuo samo za Primorje, a ne i za pitanje buduće pripadnosti mariborske oblasti, Međimurja, Prekodravlja i Baranje. Autorica analizira Trumbićev rad te dokazuje da se borio za narodnosno načelo, odnosno za krajeve u kojima dominira slavensko pučanstvo. Mile Bjelajac, »Vojni činioci kao dio okolnosti u vrijeme ministროvanja dr. Ante Trumbića 1918—1920« (str. 105—115), govori o borbi za razgraničenje u uvjetima ratnog stanja, o vojsci kao mogućem osloncu u političkoj borbi za nacionalne teritorije i o odnosu opozicije prema vladinim nastojanjima u pitanju granica, odnosno o Trumbićevu snalaženju i nesnalaženju u takvim političkim trenucima. Zlatko Matijević, »Ante Trumbić i vjersko pitanje u Kraljevini SHS (1921. godine)« (str. 117—119), upozorava na njegovo uzaludno nastojanje da se odvoji crkva od države. Hodimir Sirotković, »Trumbićeva načelna stajališta o državnom uređenju Kraljevine SHS« (str. 121—127), analizira njegova polazišta i aktivnosti koje su dovele do toga da glasa protiv vladina nacrt Vidovdanskog ustava; autor upozorava na više zanimljivih podataka, među kojima i na Trumbićevo neuspjelo nastojanje da se nova država nazove Ujedinjena Jugoslavenska Kraljevina, »želeći takvim nazivom ukazati na činjenicu da je država Južnih Slavena jedinstvena politička zajednica, ali koja je nastala od posebnih političkih individualnosti« (str. 123). Hrvoje Matković, »Ante Trumbić i hrvatska zajednica« (str. 129—136), ističe njegovu bitnu ulogu, uz ostalo, i u tome da su članovi Zajednice usvojili republikanizam. Petar Krolo, »Ante Trumbić i općinski izbori u Splitu 1926. i 1928. godine« (str. 137—151), govori o Trumbićevoj značajnoj djelatnosti, najprije protiv HSS-a, a potom u njegovu korist. Ivo Petrinović, »Hrvatska i Jugoslavija u političkim nazorima Ante Trumbića u zadnjem desetljeću njegova života (1928—1938)« (str. 153—162), govori o vremenu kada se Trumbić približava mišljenju da se hrvatsko pitanje može riješiti samo unutar samostalne Hrvatske.

O Trumbiću se zaista veoma mnogo zna; toliko da je teško vjerovati kako se nešto novo, važnije, i može saznati. Suštinu je njegova djelovanja izrekao posljednji autor pišući »da je Trumbićev politički ideal bio stvaranje zajedničke države Južnih Slavena. Trumbić je vjerovao da ta zajednička država može biti država njihova teritorijalnog integriteta i njihove nacionalne slobode. Ali, kada je ta država bila stvorena, ubrzo se otkrilo da Trumbićev ideal i stvarnost nove države nisu isto. Mjesto integriteta i slobode došla je hegemonija, a s njom teror, sudski procesi, osude, tamnice. Čak i službena diktatura. Dakako, takva stvarnost bila je težak izazov za Trumbića. I on se borio, vjerujući da ta stvarnost može biti prevladana. Međutim, sve se više otkrivala činjenica da takve države ne može biti, da nova država po svojoj biti mora biti upravo onakva kakva jest. U tim trenucima u Trumbića se javljala misao da treba odustati od takve zajedničke države. Drugim riječima, Trumbić je hrvatsko pitanje želio riješiti unutar Jugoslavije, u najmanju ruku onako kako je bilo riješeno u Austro-Ugarskoj Monarhiji, dakle, da Hrvatska bude autonomna s atributima ograničene državnosti, ali u granicama svih svojih povijesnih zemalja. Međutim, kako se sve više razočaravao političkom stvarnošću Jugoslavije, osobito posljednjih godina svoga života, kada je bilo sasvim sigurno da vladajući krugovi ne pokazuju volje da se riješi hrvatsko pitanje, on je sve više tražio da Hrvatska bude samostalna, i to s mogućnošću izlaska iz jugoslavenske države. Tražio je, dakle, ono što je predviđao uoči prvoga

svjetskog rata, kada je držao da Hrvatska treba da stekne samostalnost izvan Austro-Ugarske Monarhije, ako se za to stvore povoljne međunarodne prilike» (str. 162). Od narodnjaka preko pravaša do jugomonarhista, od republikanca preko federalista i konfederalista do separatista — već i za njegova života kretale su se, između ostalog, ocjene o Trumbićevoj političkoj djelatnosti. I danas ima različitih mišljenja, pa se to vidi i u ovome zborniku. Npr., Ivo Perić (str. 24) kaže da je Trumbić u počecima politički bio naklonjen dalmatinskoj Narodnoj stranci, dok je ranije, na studiju, stao uz Stranku prava. Međutim, Tereza Ganza-Aras kaže da je Trumbić »ušao u politiku prihvaćajući pravašku ideologiju« (str. 29), a i Ljubo Boban odrješito kaže da je svoje »političko opredjeljivanje počeo kao pravaš, dalmatinski pravaš« (str. 9). No, ne pozivaju se na vrela, jer neki radovi imaju bilješke, drugi su bez njih, ili ih imaju nedovoljno. Ipak, bez obzira na to, kao i na štetu odatle što svi referenti sa simpozija nisu dostavili svoja priopćenja za ediranje, sadržaj zbornika daje relativno novu sliku o Trumbićevu životu i djelu, te vremenu u kojem je bio veoma aktivan politički radnik. Pri tome, Trumbić nam se sada otkriva kao čovjek samo na prvi pogled suzdržanih osjećaja; veoma dobar govornik, primjeren odvjetnik, znao je stvoriti autoritet političara, koji korisno radi za svoj narod, bazirajući taj renome i na praktičnim, pozitivnim rezultatima. Ali, naravno, kao i svaki velikan, bio je sujetan čovjek, strastven u svojim osjećajima, pa je znao napuštati čak i stare i dobre prijatelje (npr., razlaz s kumom Josipom Smodlakom, a Melko Čingrija duhovito konstatira: »Ne spomenuti Supila dajući prikaz Riječke rezolucije isto je kao kad bi neko pisao istoriju kršćanstva ne spomenuvši Hrista«). No, to ni najmanje ne umanjuje značenje Ante Trumbića kao velikoga rodoljuba i političara. To dokazuje i ovaj zbornik HAZU, znanstvenoga i stručnog sadržaja, znatne vrijednosti, koji analizama znanstvenika i stručnjaka otkriva nove vrijednosti u bogatome Trumbićevu djelovanju.

Petar Strčić

MIROSLAV BERTOŠA, Zlikovci i prognanici, Pula 1989.

Hrvatski povjesničar Miroslav Bertoša, poznat po svojim radovima o prošlosti Istre, predstavio se čitalačkoj publici još jednim vrijednim djelom, koje je posvećeno manje poznatom problemu hrvatske historiografije: razbojništvu. Pojava i širenje toga društvenog fenomena XVI. i XVII. stoljeća širom europskog kontinenta navela je autora da u mletačkim arhivima potraži odgovor na pitanje njegova postojanja i u Istri. Kako bi čitalačku publiku pobliže upoznao s tim fenomenom, Bertoša na početku svoje knjige uvodi čitaoca u sam problem razbojništva na širem prostoru Europe, naglašavajući da s pojavom porasta razbojničkih družina širom europskih zemalja moramo povezati i narušavanje socijalnog ustrojstva Europe, koje se javlja u predindustrijskoj fazi njezine povijesti. Banditizam kao organiziranu kriminalnu djelatnost treba promatrati